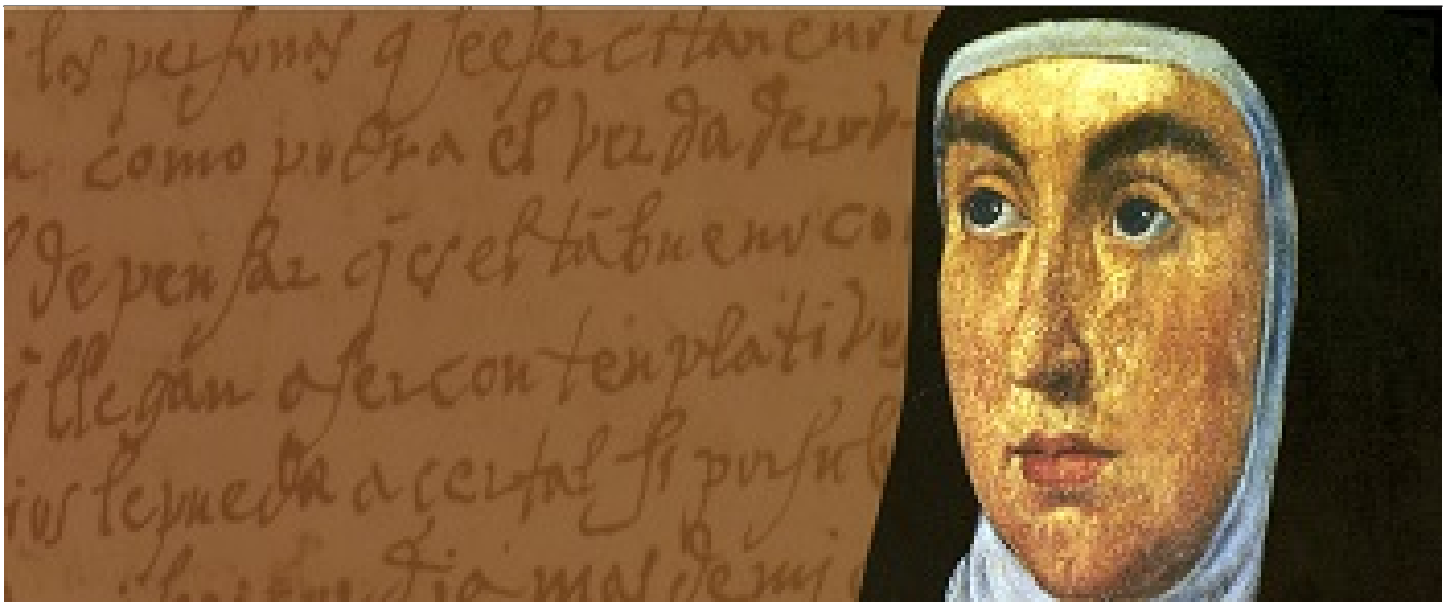

Els 11 germans de Santa Teresa i els 11 germans de l'Abadessa de Pedralbes

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 05-09-2018

Si Santa Teresa era l'Abadessa de Pedralbes Teresa de Cardona, llavors tant l'una com l'altra van poder tenir els mateixos germans. De fet, els van tenir. Algunes de les seves identitats ens continuen reforçant en la idea que som davant d'una mateixa monja, desdoblada, ja als llibres censurats, en dos personatges diferents.

Al juliol de l'any 2000 constatava que Santa Teresa, per les seves nombroses catalanades i catalanismes detectats al seu Libro de la Vida, i pel seu total desconeixement de la llengua castellana, havia d'haver estat una dona catalana, que va escriure aquest llibre en català i que, posteriorment, va ser traduït al castellà[1]. Quan al 2007 En Pep Mayolas es va incorporar al grup d'investigadors de Nova Història, li vaig comentar que tenia la certesa que Teresa era una monja catalana i, que havia d'haver viscut en un monestir de València o Barcelona, però que no podia, en aquells moments, anar-hi a fons perquè estava enllestint altres llibres. Llavors va ser quan ell va suggerir que es podria identificar amb Teresa de Cardona i Enríquez, abadessa de Pedralbes, filla d'En Joan Ramon Folc IV de Cardona i d'Aldonça Enríquez, la germana de la reina Joana Enriquez, muller de Joan II, i la tieta, per tant, del rei Ferran el Catòlic. Amb la qual cosa, Ferran i Teresa eren cosins germans.

Ha estat a partir d'aquí que hem treballat en aquesta línia. En Mayolas ha aportat dades interessantíssimes a favor de la identificació de la santa amb aquesta egrègia dama de l'alta aristocràcia catalana, emparentada directament amb la casa reial[2]. Això explicava de tot en tot el seu elevadíssim nivell cultural —més propi d'una princesa que no pas d'una dona de ciutat—, la quantitat ingent de referències a lectures, la finesa dels seus conceptes, la seva profunditat psicològica i espiritual i l'extraordinària desimboltura de la seva prosa, que arriba a crear un estil propi, inconfusible i inimitable. I això explicava de retruc el respecte reverencial que li van tenir els teòlegs, els literats, els místics i els membres de l'Església i de l'Estat. Tot això, deia, hauria estat molt més fàcil de comprendre si Teresa, en tant que membre de la casa reial catalana, hagués tingut una formació principesca, pròpia de la seva classe i condició socials.

Tot això hauria estat molt més versemblant si hagués estat també l'Abadessa de Pedralbes.

La primera dada que vaig poder aportar a fi de corroborar aquesta identitat, una més a les que ja havia aportat En Mayolas, va ser al 2013. Mentre llegia El Rondallari Català d'En Pau Bertran i Bros, enllestit vers al 1883, però editat al 1909, hi vaig trobar una llegenda que s'intitulava «La Caixeta de Santa Teresa», on se'ns diu explícitament que «santa Teresa no en tenia prou de ser abadessa i doctora; [sinó que] volia ser també confessora»[3].

Tot seguit donava a conèixer la llegenda i la seva transcendència per la recuperació de la personalitat històrica de Teresa de Jesús al web de Nova Història[4]. És a dir, que, mentre els llibres s'arranjaven a gust dels inquisidors i censors de l'Estat, la tradició oral catalana mantenia ben viva la informació que Santa Teresa havia estat «abadessa», la qual cosa la identificava directament amb l'abadessa de Barcelona.

A l'octubre de l'any següent del 2014 ja era En Felip Rodríguez, qui trobava una referència al volum 17 del «The Theosophist», del 1895, en què es qualifica Teresa, sense cap mena d'hesitació interpretativa, com a «St. Theresa, Spanish Abbess»[5].

I per acabar, en una subhasta d'una casa d'art barcelonina, En Josep Segarra localitzava un quadre de Santa Teresa datat ara al segle XVII, ara al segle XVIII, i ens ho feia saber al grup d'investigadors al 29 de desembre d'aquell mateix any. Es tractava d'un oli sobre tela, atribuït a l'«escola espanyola». La peculiaritat i l'excepcionalitat de l'obra era que, a d'alt a la dreta, duia la llegenda següent: «S. Theresa Abadesa, i Martir»; per la qual cosa En Segarra, en fer-nos saber la troballa, no es podia estar de comentar que el quadre «reforça la teoria que santa Teresa era Abadessa»[6].

Però el més sorprenent és que també exposava que era «màrtir». Llavors, atès que la santa Teresa castellana no va patir mai cap martiri històric, cal interpretar que la santa Teresa abadessa, sí. És l'aniquilació física de la seva vida. És a dir: l'aniquilació de la seva biografia. I això també ens quadra amb l'atribució de la vida de l'Abadessa Teresa de Cardona a una monja castellana. La pintura, finalment, va ser comprada al 2015 per En Josep Maria Orteu, editor i patró de l'Institut Nova Història, i En Josep Segarra, al novembre també d'aquest any, en va presentar una ponència al 15è Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica d'Arenys de Munt sota el títol «Santa Teresa, abadessa, segons un quadre català del segle XVII»[7].

Si a tot plegat hi afegim que En Mayolas ens reporta que per a la beatificació de Teresa, els cònsols de Tarragona van escriure una suplicació al Papa Pau V, al 1615, on, entre d'altres comentaris, li deien que a Santa Teresa «gran obligació tenim com a natural de l'Espanya Tarraconense»[8], amb aquesta informació es tanca encara més el cercle de la seva catalanitat i, per tant, de la seva identificació amb l'Abadessa de Pedralbes, Teresa de Cardona.

Doncs bé. Amb motiu de la conferència que vaig pronunciar a la 5a Universitat Nova Història, de Montblanc, el 5 d'agost d'enguany, sobre «Teresa de Jesús i els seus vincles esborrats amb la cultura, la llengua i la Nació Catalanes»[9], vaig haver de rellegir algunes biografies de la santa i, per descomptat, repassar el seu imponderable Llibre de la Vida. Amb això en ment, si ara anem a aquesta obra capital i fonamental i hi fem una relectura atenta i apocada, veurem com aquí Teresa ens recorda, al capítol primer, que «éramos tres hermanas y nueve hermanos»[10]. O sigui, que eren dotze germans, comptant-s'hi ella mateixa.

Els primers biògrafs de la Santa, que van escriure llurs biografies al segle XVI [11], ens donen alguna notícia d'aquests germans. Així, fray Luis de León, després d'indicar-nos que el pare de Teresa es va casar dos cops, comenta que «entre ocho hijos varones y dos hijas que de este segundo matrimonio tuvieron sus padres, tuvieron por su buena dicha esta Santa»[12]. No ens diu si el seu progenitor va tenir d'altres fills amb la primera muller i tan sols es limita a subratllar que Teresa va tenir deu germans.

Menys germans ja li atribueix En Francesc de Ribera, qui, en parlar-nos dels pares de la santa i dels fills que van tenir, apunta que «fueron ocho o nueve y el tercero fue la madre Teresa de Jesús»[13].

Fra Diego de Yepes és encara més vague en aquest punt i remarca únicament que els pares de la santa, «entre otros hijos varones, y dos hijas de este segundo matrimonio, tuvieron por su buena dicha a esta santa»[14]. Hi passa per sobre com si la santa no hagués tingut mai germans ni el seu nombre tingués la més mínima importància. Però el més

escarit de tots és el mestre Julián de Ávila, que tot i dir-nos que va conèixer el pare de la santa personalment, «siendo yo de poca edad»[15], només és capaç d'innovar que els progenitors eren «buenos y celadores de la ley de Dios», dels quals «nacieron hijos buenos y temorosos de Dios»[16], sense dir-ne quants. I en parlar dels seus germans, només n'esmenta un, ara com un entre d'altres («un su hermano)»[17], suara com un de sol o com l'únic esmentat («su hermano»)[18].

Ens assegura En Fidel Fita que «la [biografia] d'En Ribera és cabalosa font de la d'En Yepes, com aquest prou ho confessa»[19]. Aleshores, com que aquests cronistes es llegien i es copiaven entre ells, especialment del primer, que va ser el Pare Ribera, i com que tots tenien a mà el Llibre de la Vida de Teresa, que resseguien puntualment i metòdica per anar elaborant llurs biografies, és evident que la reducció del nombre de germans d'11 a 8 o 9, i de 8 o 9 a un de sol no pot ser considerat una mera anècdota sinó que ha de respondre a l'actitud de la censura de camuflar el nombre real de germans perquè no tinguéssim cap referència biogràfica concreta que ens permetés identificar la Teresa de la invenció literària amb la Teresa històrica, abadessa.

Això ve directament corroborat pel parer d'En Dámaso Chicharro, pel qual «és evident que Santa Teresa guardà tota la seva vida un silenci sospitós sobre els seus predecessors. El falsejament de la seva genealogia i les mentides abundants dels testimonis en llurs processos, possiblement ben intencionades, vénen a concloure que es tractava d'un tema vital per a ella. Els testimonis solen deposar amb excessiva unanimitat, sens dubte perquè s'han posat prèviament d'acord»[20]. Exactament. No es podia dir millor: hi ha un silenci sospitós sobre els predecessors de la santa, que és com dir sobre la seva família. Per això mateix es dóna «el falsejament de la seva biografia», tant en els processos com en els llibres editats, que passen, l'un darrere l'altre, pel sedàs inexorable de la censura. Per això tots els testimonis diuen quasi el mateix, perquè hi ha un acord previ no tant en la seva deposició, sinó en la reescripturació de les seves declaracions. Segons aquest estudiós, fins i tot, «el Pare Lorenzo de la Madre de Dios inventà literalment al 1618 un arbre genealògic de Teresa, a instàncies del pare Gracian». I rebla que al llarg dels anys s'han elaborat «d'altres genealogies igualment falses»[21]. La manipulació és tanta, tan evident i tan desmesurada que En Chicharro no pot evitar de concloure que «foren les circumstàncies polítiques les que influïren decisivament en aquesta conjura contra la veritat»[22]. No es podia saber la veritat sobre la família de la santa i els censors prou que se'n van encarregar. El resultat final és aquest «silenci sospitós» i aquesta «conjura contra la veritat» que denunciava En Chicharro, amb la invenció inclosa de noves genealogies de la santa.

Arribats fins aquí, i havent observat què diuen els primers biògrafs de Teresa, no tant sobre la seva família i els seus predecessors, sinó exclusivament sobre els seus germans, estic convençut que la diversitat de parer i la contradicció en el seu nombre respon també a aquesta mateixa finalitat censora. I no pot ser, per tant, casual que els germans coneguts de la santa, morissin tots a Amèrica, sense deixar ni descendència ni rastre documental, com ho confirma En Béthencourt: dels vuit germans de la santa «sembla que no hi ha al present cap mena de successió, puix els homes passaren com a capitans a la conquesta de les Índies –noble recinte obert a l'esperit aventurar i militar de la noblesa de l'època– i allà, després d'haver cobrat fama de valerosos, moriren, segons les conjectures més fonamentades, sense posteritat»[23].

Però, al marge d'aquests cronistes siscentistes, Santa Teresa —com hem vist— deixava ben palès que eren dotze germans. Si santa Teresa, tal com estic postulant i defensa alhora En Pep Mayolas, fos l'abadessa de Pedralbes —com també apunten les diverses fonts antigues que he rellevat en aquest article—, ¿ens coincidirien el nombre de germans de la Teresa d'Àvila amb els de la Teresa de Cardona? Doncs, sí. Ens coincideixen al mil·límetre, car sabem per l'Armand de Fluvià, que Teresa de Cardona tenia també 11 germans: la Joana, casada amb l'Antonio Manrique de Lara, comte de Treviño i duc de Nàxera; l'Antoni, baró de Sant Boi, mullerat amb Maria de Requesens; En Lluís, abat de Santa Maria de Solsona, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona; l'Alfons, casat amb Aldonça de Terré; l'Enric, bisbe de Barcelona, cardenal i arquebisbe de Mont-real, a Sicília; l'Elisabet, maridada amb Alfons Felip d'Aragó, comte de Ribagorça i duc de Luna; En Ferran, duc de Cardona, marquès de Pallars, comte de Prades i vescomte de Vilamur, casat en primeres núpcies amb la Francesca Manrique de Lara i, en segones, amb la Isabel Agustí; l'Aldonça, maridada amb En Miquel Ximenes d'Urrea, comte d'Aranda; En Pere, baró d'Assuévar i marit de la Joana de Requesens; En Joan, bisbe de Barcelona i senyor de la Torre Pallaresa i En Jaume[24], fill d'una dama valenciana desconeguda, comanador de Sant Jaume, mullerat amb Caterina de Rocabertí, senyora de les baronies de Verges, Sant Mori, Vilaür, Bellcaire i la Tallada[25].

Cliqueu-hi per a veure la imatge ampliada

Si els compteu bé, veureu que sumen onze. Onze germans té Santa Teresa i onze germans Na Teresa de Cardona, els dos darrers –En Joan i En Jaume–, fills d'una segona relació, no sabem encara si extramatrimonial o d'un matrimoni no documentat. És a dir, que, com el pare de Santa Teresa, el pare de Teresa de Cardona també va tenir fills amb dues

dames diferents.

Però això no és tot. Santa Teresa, continua dient-nos que «tenía una hermana de mucha más edad que yo»[26], que, conjuntament amb el seu pare, li retreu que rebi a casa amistats que no li convenen[27]; amb la qual cosa podem dir que gairebé aquesta germana, a voltes, li feia de mare. Si tornem a l'arbre genealògic dels Cardona elaborat per l'Armand de Fluvià, de seguida veurem que la filla més gran era la Joana, que el web MyHerytage ens diu que era nascuda al 1468[28]. Puix que Teresa va néixer al 1494[29], uns vint-i-sis anys més tard, té raó de nou la Santa en dir-nos que tenia una germana molt més gran que ella. Les dues germanes tornen a coincidir plenament si seguim parlant de la Teresa de Cardona.

En aquesta mateixa tònica de parlar-nos dels seus germans, Teresa, just a l'inici del capítol quart, ens advera que «había persuadido a un hermano mío a que se metiese fraile»[30]. És possible que el convencés. O no. Ara mateix és difícil de concretar si Teresa, llavors tan joveneta, va poder persuadir un germà seu més gran perquè entrés a l'Església. L'Efrén de la Madre de Dios i l'Otger Steggink, en parlar d'aquest germà, que sovint es confon amb un altre, creuen que «la seva memòria es perdé, però les dades documentals n'exigeixen la presència per omplir el nombre de "tres germanes i nou germans" que eren i així li donem cabuda en aquesta història, atribuint-li fets erròniament atribuïts a un altre»[31]. Sigui el germà o no en qüestió, el que sí que ens encaixa amb els germans de Santa Teresa és que, com hem vist, En Lluís era l'abat de Santa Maria de Solsona i l'Enric, bisbe de Barcelona. A més a més, Santa Teresa té també un germà dit Joan. L'Efrén de la Madre de Dios i l'Otger Steggink el consideren el germà a qui Santa Teresa va convèncer perquè es fes clergue. També són del parer «que és el germà fantasma, l'existència del qual ha estat ignorada pels historiadors»[32], tot i que, nogensmenys, als Plets de l'Herència, del 1544, «se l'esmenta entre els [germans] petits, perquè no se n'havia anat encara de casa»[33]. Per aquesta mateixa raó, En Ferreol Hernández va apuntar la hipòtesi que En Joan fos un fill pòstum, perquè «no havia nascut en aquesta ciutat i a la mateixa casa»[34] que els altres germans. La sospita de l'Hernández tindria molt de sentit si parléssim d'En Joan, un dels germans més petits –germanastre, per ser exacte– de Teresa de Cardona, que el seu pare va tenir amb una dama valenciana encara desconeguda. I s'hi avindria del tot, si Santa Teresa l'hagués convençut d'entrar a l'Església, perquè En Joan de Cardona, efectivament, va ser, abat comendatari de l'abadia de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes al 1527[35] i, posteriorment, com ja he indicat, bisbe de Barcelona.

Així mateix, un altre dels seus germans, va marxar «a les Índies, on morí el 20 de gener del 1546 a la batalla d'Iñaquito (Equador)»[36]. L'any de la mort és el mateix en què curiosament morirà un altre germà de Teresa de Cardona, també militar i polític: En Pere, que des del 1509 va ser el governador general del Principat de Catalunya i que al 1543 va ser substituït en el càrrec pel seu fill Pere de Cardona i Requesens[37]. No deixa de ser altament revelador que precisament també el germà que té a les Índies «anà personalment a la jornada del Dorado com a general» i a la governació de Popayan li foren encarregats, en tant que capità general, «molts oficis de justícia i república com fou el de batlle ordinari i tinent de governador general de tota la terra»[38]. Amb la qual cosa som ara conscients que tant aquest germà de la Santa com el de l'Abadessa van tenir càrrecs semblants o idèntics.

Unes quantes dades més, doncs, les referides als germans i germanes de Santa Teresa, que continuen aportant sentit a la identificació definitiva de Teresa d'Àvila amb Teresa de Cardona i Enríquez, abadessa de Pedralbes.

Jordi Bilbeny

Notes:

[1] JORDI BILBENY, «Catalanades, catalanismes i errors de traducció al Libro de la Vida de Santa Teresa de Jesús»; web de l'Institut Nova Història, 18 d'agost del 2015, https://www.inh.cat/articles/Catalanades,-catalanismes-i-errors-de-traduccio-al-Libro-de-la-Vida-de-Santa-Teresa-de-Jesus.

[2] Vg. PEP MAYOLAS, «Teresa d'Àvila o la flor anacrònica que brotà a Castella com un bolet excels enmig de la Contrareforma», dins TERESA DE JESÚS, Obra poètica; traducció de Ramon Dachs i exordi de Pep Mayolas, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2015, p. 9-57.

[3] PAU BERTRAN i ROS, El Rondallari Català; edició de Josep M. Pujol amb il·lustracions de Joan Vila, Arxius del Folklore Català-2, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1989, p. 148.

[4] JORDI BILBENY, «Una llegenda catalana sobre Santa Teresa»; web de l'Institut Nova Història, 29 d'octubre del 2013; https://www.inh.cat/articles/Una-llegenda-catalana-sobre-Santa-Teresa.

[5] FELIP RODRÍGUEZ, «St. Theresa, Spanish Abess»; web de l'Institut Nova Història, 16 d'octubre del 2014, https://www.inh.cat/articles/St.-Theresa,-Spanish-Abbess.

[6] JOSEP SEGARRA, e-mail al grup d'investigadors de Nova Història, 29 de desembre del 2014.

[7] JOSEP SEGARRA, «Santa Teresa, abadessa, segons un quadre català del segle XVII»; Vg. https://www.inh.cat/arxiu/vid/15e-Simposi-sobre-la-Descoberta-Catalana-d'America/Josep-Segarra-Santa-Teresa,-abadessa,-segons-un-quadre-catala-del-segle-XVII.

[8] Cf. P. MAYOLAS, ob. cit., p.19.

[9] JORDI BILBENY, «Teresa de Jesús i els seus vincles esborrats amb la cultura, la llengua i la Nació Catalanes»; https://www.inh.cat/arxiu/vid/5a-Universitat-Nova-Historia/Jordi-Bilbeny-Teresa-de-Jesus-i-els-seus-vincles-esborrats-amb-la-cultura,-la-llengua-i-la-Nacio-Catalanes.

[10] SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida; edició de Dámaso Chicharro, Letras Hispánicas-98, Ediciones Cátedra (Grupo Anaya, S.A.), 13a edició, Madrid, 2004, p. 121.

[11] Vg. FIDEL FITA, «Cuatro biógrafos de Santa Teresa en el siglo XVI. El P. Francisco de Ribera, Fr. Diego de Yepes, Fr. Luis de León y Julián de Ávila»; Boletín de la Real Academia de la Historia, LXVII (1915), p. 550-561.

[12] FRAY LUIS DE LEÓN, De la vida, muerte, virtudes y milagros de la santa madre Teresa de Jesús; edició i estudi a cura de María Jesús Mancho i Juan Miguel Prieto, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1991, p. 111.

[13] FRANCISCO DE RIBERA, Vida de Santa Teresa de Jesús; nova edició augmentada amb una introducció, notes copioses i apèndixs del P. Jaime Pons; Gustavo Gili, Editor; Barcelona, 1908, p. 94.

[14] FRAY DIEGO DE YEPES, Vida de Santa Teresa de Jesús; Daniel Cortezo y Cª., Barcelona, 1887, tom I, p. 13.

[15] JULIÁN DE ÁVILA, Vida de Santa Teresa de Jesús; obra inèdita, anotada i addicionada per Vicente de la Fuente; Imprenta de D. Antonio Pérez Dubrull, Madrid, 1881, p. 7.

[16] Ídem, p. 5.

[17] Ídem, p. 10.

[18] Ídem, p. 11.

[19] F. FITA, ob. cit., p. 556.

[20] DÁMASO CHICHARRO, «Introducción» al Libro de la Vida, de Santa Teresa de Jesús, ob. cit., p. 26.

[21] Ídem, p. 22.

[22] Ídem, p. 26.

[23] FRANCISCO FERNÁNDEZ DE BÉTHENCOURT, «Los parientes de Santa Teresa», Boletín de la Real Academia de la Historia; LVIII (1911), p. 217.

[24] ARMAND DE FLUVIÀ, «Els Cardona», Gran Enciclopèdia Catalana; Enciclopèdia Catalana, S.A.; Barcelona, 1973, volum 4, p. 406-407.

[25] ARMAND DE FLUVIÀ, «Els Cardona-Rocabertí, barons de Sant Mori i Verges», Gran Enciclopèdia Catalana; ob. cit., p. 402.

[26] SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida; ob. cit., p. 125.

[27] Ídem.

[28] Vg. «Joana Manrique De Lara (nacida Folch De Cardona y Enríquez)», https://www.myheritage.es/searchrecords?action=person&siteId=67367211&indId=5056172&origin=profil·le.

[29] Vg. «Cardona i Enríquez, Teresa de», Gran Enciclopèdia Catalana, ob. cit., p. 410.

[30] SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida; ob. cit., p. 133.

[31] EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS i OTGER STEGGINK, Tiempo y vida de Santa Teresa; BAC Maior-52, tercera edició corregida i augmentada, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1996, p. 44.

[32] Ídem, p. 43.

[33] Ídem.

[34] FERREOL HERNÁNDEZ, Santa Teresa de Avila. Estudio documentado sobre su nacimiento en la ciudad de Avila; Editorial Senén Martín, Àvila, 1952, p. 189-190.

[35] Cf. «Joan de Cardona», https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0014922.xml.

[36] D. CHICHARRO, ob. cit., p. 133, nota 1.

[37] EULÀLIA DURAN, «Cardona i Enríquez, Pere de», Gran Enciclopèdia Catalana; ob. cit., p. 410.

[38] E. DE LA MADRE DE DIOS i O. STEGGINK, ob. cit., p. 43, nota 18.